

Acta

Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni

2018

roč. 10/č. 2–3

FAKULTA FILOZOFICKÁ
ZÁPADOČESKÉ
UNIVERZITY
V PLZNI

Rychlík, Martin (2018): *Dějiny vlasů: Účesy, vousy, chlupy a péče o ně*. Praha: Academia. 364 s. ISBN 978-80-200-2861-7.

O tom, že lidé mají ke svým vlasům (a také vousům) silný vztah, není pochyb. Vlasy byly a nadále jsou důležitou součástí lidské identity. Tento vztah lze vysledovat zcela pochopitelně i do minulosti, přičemž vlasy o svých nositelích vypovídají často více, než by se mohlo na první pohled zdát. Lze z nich vyčíst sociální status, víru, pohlaví i roli, kterou jedinec v rámci společenství či společnosti plnil. Velmi komplexně přibližuje tuto problematiku kniha *Dějiny vlasů: Účesy, vousy, chlupy a péče o ně*, jejímž autorem je český etnolog a novinář Martin Rychlík a která vyšla na konci roku 2018 v českém nakladatelství Academia.

Autor vystudoval etnologii i dějiny a teorii kultury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Zabývá se mimo-evropskou etnologií, antropologií umění a kulturních areálů – zvláště Polynésie. V rámci publikační činnosti věnuje pozornost otázce tělesnosti, je autorem dvou monografií věnovaných tetování – *Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla* (2005) a *Dějiny tetování* (2014), přičemž v horizontu budoucím prezentuje Academia ve svém edičním plánu další autorův počín nazvaný *Dějiny skarifikace*, o které se autor zmiňuje již ve stávající publikaci.

Kniha doktora Rychlíka je rozdělena celkem do čtyř částí. Je úctyhodné, že se jako etnolog dokázal vyhnout často tradičnímu zužovanému historickému pojetí na konkrétní prostředí po linii historických etap od starověku po novověk především v prostředí Evropy a Středo-moří. Naopak v knize založené na studiu úctyhodně rozsáhlého objemu pramenů je značná pozornost věnována mimo-evropským národům.

První část knihy věnuje pozornost významům a úpravám vlasů. Autor se zabývá symbolikou vlasů a vymezuje jejich základní funkce, mezi které patří funkce magicko-náboženská, rituálně-přestupní, sociálně-skupinová a dekorativně-erotická. Svůj výklad rozšiřuje o problematiku rozličných úprav vlasů od česání přes stříhání a holení až po barvení. Každá z těchto úprav může mít (a má) rozličné funkce a je nositelem často skrytých významů. Autorův výklad je rozšířen o řadu příkladů, a to nejen z exotického prostředí, ale také z naší kulturní oblasti. Pozornost je vedle vlasové pokrývky věnována i vousům, které jsou jedním z nejpodivuhodnějších jevů, jež může kulturní historie zkoumat. Ne/vousatost bývala podle autora pro objevitele a misionáře jedním z rysů, jichž si předně všímali. Pro vědce 18. století patřila absence vousů u „divochů“ k důkazům, že patří k nižší rase (s. 71). Autor ukazuje, že moderní úpravy, jako je například barvení, nejsou tak moderní, jak se mnozí domnívají. Například červené barvení zmiňuje už Plinius u Keltů a Germánů a totéž zjistil arabský cestovatel Ibn Chaukal u Rusů (s. 79).

Na první část navazují starší dějiny, kde je pozornost věnována především úpravám vlasů a účesům v období pravěku a starověku, konkrétně v oblastech Mezopotámie, Egypta, Kréty, Řecka, samostatnou kapitolou tvoří Etruskové, na které navazuje Řím a kapitola věnovaná barbarům, tedy v původním pojetí smyslu slova „brenticím“ cizincům, později obecně nevzdělaným a hrubiánům stojícím mimo civilizovaný svět. Samotné pojmenování barbarů bývalo dle autora mylné

odvozováno od mohutných plnovousů (barba), snad proto si je často představujeme jako lidi s dlouhými vlasy. To pro některé kmeny sice platilo, ale každý měl své vlastní obyčeje, které měnil po kontaktu s příchozími. Rozhodně však není možno konstatovat, že by byly vlasy a vousy zanedbávány, naopak zůstávaly zdrojem značné hrdosti (s. 139). Ačkoliv se jedná o historický exkurz, autor předkládá informace čtivou formou, která je základní devizou knihy.

Třetí kapitola přibližuje světové kultury z oblasti Asie, Ameriky, Polynésie a Mikronésie, Austrálie a Melanésie a Afriky. Čtenář se dozvídá základní specifika péče o vlasy a jejich významu u Aztéků, Inků, Sanů, Tibetanů či Japonců. I přes různost střihů a postojů k vlasům není radno zapomínat na japonské přísloví, které říká, že „vlasy jsou ženin život“. Právě v Japonsku se jednalo o velkou pychu. Nejde však jen o vlasy samotné, ale i o náčíní s nimi spojené. Například dřevěných hřebínků zdobených perletí, ale i lakováním a inkrustací se v Japonsku užívalo coby symbolu vdaných žen. Hřeběny byly vnímány jako kouzlo, které chrání ženinu ctnost, a dokonce i dnes Japonci věří, že zvednout ztracený hřeben nebo jej někomu darovat přináší smůlu (s. 175). Zaměření části knihy spíše na geografickou oblast než snaha o chronologické pojetí proměny přístupu k vlasům či vousům je jednoznačně ku prospěchu publikace. Ačkoliv by bylo možno namítnout, že každá z částí knihy by mohla být ještě více rozšířena, autor umně pracuje s informacemi, zpracovává je v potřebné míře detailu, předkládá je ve vzájemné harmonii, návaznosti, zaobírá se fakty známými, zjevnými i raritními a to tak,

aby sestavil hodnověrný obraz konkrétní společnosti.

Závěrečná, čtvrtá kapitola, je trefně nazvána „Cesta ke dnešku“ a mapuje zbylá historická období, pozornost je zde věnována Evropě do 18. století, středověku, období renesance a reformace, baroku a rokoka, své místo nachází i novodobá historie. Autor přibližuje i otázku vztahu úpravy zevnějšku a politického režimu, kdy se v Americe i západní Evropě dostávali vyznavači dlouhých vlasů do konfliktů s představiteli moci a establishmentu. U nás například v létě 1966 vyhlásil Ústřední výbor Komunistické strany Československa kampaň proti pronikání nevkusu do úpravy účesu u chlapců a mladých mužů. V srpnu téhož roku vyhlásila Veřejná bezpečnost akci Vlasatci, v jejímž rámci bylo postiženo několik tisíc mladých lidí odklánějících se od těch „správných“ socialistických hodnot (s. 315). Současnost je pak spojena především s experimentací s vizáží, charitativní Movember se stal fenoménem s neuvěřitelnou virální silou a vystihnout převládající styl a trendy je v dnešní společnosti takřka nemožné (s. 318). Jak psal autorem citovaný sociolog Anthony Synnott: „*Vlasy mohou definovat já v náboženském, politickém, ekonomickém, společenském i sexuálním spektru. Stejnou měrou ale mohou maskovat – změnou účesu může každý vypadat jako mnich nebo punkáč, jako pobuda nebo šéf. Se symboly lze manipulovat, aby něco vyjadřovaly nebo zastíraly; ale důležitost těla obecně a vlasů obzvláště jako symbolů identity lze jen těžko přecenit*“ (s. 324).

Autor v publikaci poukazuje a prokazuje, že vlasy byly a nadále zůstávají více než jen biologickým fenoménem, že se jedná o věc veskrze sociální a osobitou, jíž lidé udílejí

nekonečné množství sdílených významů. Do vlasů se promítají rozličné ideologie, symboly, vlivy a pochopitelně také módní trendy. A tak, jak se proměňuje společnost, mění se vlasy, jejich pojetí, účesy a přístup k povoláním pečujícím o vlasovou pokrývku. A jak sám autor uvádí, nelze opomíjet jeden specifický aspekt ve vazbě na lidskou pokrývku vlasů. Kadeře patří lidem, a tedy vždy nesou do značné míry i značnou dávku emocí. Však není náhodou, že si například rodiče schovávají první pramínky svých dětí.

Zabývat se takto komplexně dějiny vlasů vyžaduje mnohé. Rychlík přináší na stránkách své knihy úctyhodnou, čtivou a pro (nejen) sociální vědce nesmírně důležitou syntézu, která sahá napříč obory antropologie, historie, so-

ciologie, ale například i psychologie. Je uceleným pojetím fenoménu, který je ve společnosti dlouhodobě přítomen, ale často je o něm uvažováno méně, než by si zasloužil, ačkoliv se jedná o jeden z nejviditelnějších atributů, který predefinuje jedincovu pozici a utváří sdílené stereotypy. Samotná textová část je pak doplněna obrovským penzlem fotografického a obrazového materiálu, který dokresluje sdělení samotné a umožňuje čtenáři vnímat význam sdělovaného v kontextu. Současně též obrazový materiál ztraktivňuje publikaci, která je psána čtivým způsobem a živým jazykem tak, aby oslovila nejen odborníky z oboru, sociální vědce, ale i širokou veřejnost.

*Alena Lochmannová**

Charvát, Jakub, Petr Just (2017): *Krise politického stranictví a noví straníční aktéři v české politice*. Praha: Metropolitan University Prague Press. 117 s. ISBN 978-80-87956-47-2.

Politické strany (především ty české) patří mezi českými politology ke zcela prominentním tématům. Již letmý pohled na program konference České společnosti pro politické vědy, která proběhla na začátku září 2018 v Praze, ukazuje, nakolik je téma politických stran odbornou komunitou traktované. Tento dojem může být ještě posílen tím, jakou diváčkou návštěvnost měly na dané konferenci panely věnující se (českému) stranictví oproti dalším tematickým panelům. Stejně prominentní prostor dostávají politické strany v rámci české politologické produkce (spíše nadprodukce). Textů, které jsou spojeny s různými aspekty fungování

stran, vychází nepřeborné množství. V loňském roce k existujícím textům přibyla nepříliš rozsáhlá publikace Jakuba Charváta a Petra Justa věnující se krizi tradičních stran a novým stranickým aktérům v české politice.

Témata zlomových voleb v roce 2010 a 2013 a s nimi spojenému nástupu nových stran (nikoli nových jen novostí svého vzniku a vstupu do politické arény, ale též novostí svého charakteru a způsobu fungování – takovými novými aktéry mohou být Věci veřejné nebo ANO), na které cílí tato publikace, se v posledních letech věnovalo již několik textů (např. Havlík, Voda 2016; Maškarinec 2017; Šárovec 2018;

*Ing. Alena Lochmannová, Ph.D., MBA, Katedra záchranářství, Fakulta zdravotnických studií, Západočeská univerzita v Plzni a Fakulta bezpečnostního managementu, Policejní akademie České republiky, oudovaa@fzs.zcu.cz.

Bílek, Škop 2016 a řada dalších). Trend oslabení stávajících stran a posílení nových aktérů posílil ještě ve volbách v roce 2017, ty jsou však již mimo záběr hodnocené knihy, která právě v daném roce vyšla. Volby z roku 2017 se přitom zdají být zcela zásadními a jistě se v rámci české politologické obce dočkají opakovaného zpracování.

Cílem autorů publikace je především zhodnocení voleb z roku 2010 a 2013, které přinesly významnou proměnu stranického systému, a zjištění, nakolik jsou změny dané těmito volbami dlouhodobého charakteru. Publikace je rozdělena do několika částí, které jsou (vzhledem k nevelkému rozsahu celé knihy – méně než sto tiskových stran textu) poměrně stručné. V pěti kapitolách postupně autoři představují následující témata – 1. obecné poznatky o volební změně, 2. vývoj českého stranického systému před rokem 2010, 3. volby v roce 2010 a jejich důsledky, 4. teoretické pohledy na transformaci politického stranictví a 5. fungování českých podnikatelských a anti-establishmentových stran. Autoři se daným tématům věnují dlouhodobě, což se odráží na způsobu zpracování textu. I přes to, že publikaci hodnotím jako celek spíše pozitivně, musím připojit několik kritických a polemických komentářů (což je ostatně hlavní úloha žánru recenze).

Již z výše naznačeného představení témat obsažených v knize vyplývají na první pohled některé limity publikace – autoři představují řadu témat na malém prostoru, z čehož plyne, že jejich výklad je poměrně povrchní. Téma by si jednoznačně zasloužilo buď větší rozsah, nebo vypuštění některých pasáží, které neshledávám vzhledem k záměru knihy jako zcela nezbytné (například analýza vývoje systému před

rokem 2010), a využití stávajícího prostoru pro preciznější analýzu nastupujících aktérů ve volbách 2010 a 2013. Právě v tomto tématu bych totiž očekával možnost největšího přínosu publikace. Tento potenciál však bohužel nebyl (nejen vzhledem k prostoru, ale i vzhledem k určité metodologické nejasnosti) zcela využit.

Autoři pojednávají jimi rozebírané nově nastupující strany ve smyslu stran anti-establishmentových. V rámci představení terminologické debaty vážící se k novým stranám autoři odmítají v politologickém, politickém i veřejném diskurzu často využívaný pojem populismu. Autoři se vůči tomuto konceptu vymezují v několika rovinách – prvně se domnívají, že je pojem nadužívaný v politické, veřejné a mediální debatě, přičemž v tomto kontextu bývá využíván ve zkresleném významu (s. 73). Domnívám se, že to ovšem nikterak nebrání jeho preciznímu využití v rámci politologického výzkumu. Na základě podobného argumentu bychom museli přestat užívat celou řadu politologických konceptů, které jsou v mediálním a veřejném diskurzu nepochopené a zkreslené. Autoři dále konstatují, že neexistuje jednotná představa o tom, co populismus je, zároveň je těžké jej operacionalizovat pro potřeby výzkumu. Dodávají, že koncepty populismu jsou formulovány spíše jako filosoficko-politický problém, nikoli jako analytický rámec (s. 73). S první částí se dá souhlasit – přístupů k populismu je celá řada a je skutečně obtížné jej vhodně operacionalizovat pro výzkum, nikoli však nemožné (srov. např. Roodujin, de Lange, van der Brug 2014; v českém prostředí např. Krčál, Naxera 2018). Složitost operacionalizace není třeba nutně chápat jako problém, ale jako

výzvu. Tvrzení, že populismus bývá po-
jat především jako filosoficko-politický
problém, je třeba odmítnout – přístupů
a studií, které se soustředí na analy-
tický rozměr a možnost využití tohoto
konceptu v rámci výzkumu (namátkově
např. Hawkins 2009 nebo Dvořáková,
Buben, Němec 2013; pro výzkum české
politiky např. Stulík 2016), existuje
nepřeberné množství. O využitelnosti
konceptu populismu svědčí i mimo jiné
to, kolik textů v těch nejprestižnějších
oborových žurnálech v posledních letech
vychází.

Touto výtkou nezpochybňuji to,
že se autoři rozhodli využít pojem
anti-establishmentová strana místo
strana populistická, jen upozorňuji
na určité trhliny v jejich argumentaci
sloužící k odůvodnění odmítnutí kon-
ceptu populismu. S pojmem anti-
establishmentová strana je poté spojen
poslední dílčí limit práce, který bych
rád zmínil. Autoři správně poukazují
na to, že nově vzniklé a úspěšné strany
v českém kontextu (tedy Věci veřejné
a ANO) můžeme chápat jako strany
podnikatelské a anti-establishmentové.
Jsou si přitom vědomi toho, že každý
z těchto pojmů je vztažen k jinému pro-
blému – koncept podnikatelské strany
je vztažen spíše ke vzniku, struk-
tuře a fungování strany, koncept anti-
establishmentové strany pak předev-
ším ke způsobu jejího apelu na voliče.
Jde tedy o dvě odlišné roviny. Je proto
škoda, že velká část závěrečné kapitoly
je pojata právě optikou strany podnika-
telské než anti-establishmentové. Pokud
by se autoři zaměřili na tento rozměr,
nejlépe by ukázali to, proč se daným
stranám podařilo v takto nevídané míře
uspět.

Navzdory těmto připomínkám
k problematickým aspektům práce se
domnívám, že jde o text, který má

v rámci literatury věnované českému po-
litickému stranictví své místo a čtenáře
si jistě najde. Text se zajisté uplatní
i jako zdroj informací pro studenty poli-
tologie. Některým místům však mohlo
být věnováno více péče (a prostoru).

Bibliografie

- Bílek, J., M. Škop. 2016. „Strany me-
zery v České republice: Analýza politic-
kých stran v České republice z hlediska
jejich ‚mezernosti:“ *Politics in Central
Europe* 12 (2S): 29–43.
- Dvořáková, V., R. Buben, J. Němec.
2013. *Que el pueblo mande!: Levi-
cové vlády, populismus a změny režimu
v Latinské Americe*. Praha: Sociologické
nakladatelství.
- Havlík, V., P. Voda. 2016. „The Rise of
New Political Parties and Re-Alignment
of Party Politics in the Czech Repub-
lic.“ *Acta Politologica* 8 (2): 119–144.
- Hawkins, K. A. 2009. „Is Chávez
Populist? Measuring Populist Dis-
course in Comparative Perspective.“
Comparative Political Studies 48 (2):
1040–1067, [https://doi.org/10.1177/
0010414009331721](https://doi.org/10.1177/0010414009331721).
- Krčál, P., V. Naxera. 2018.
„Populistická konstrukce národa
ohroženého migrací: CAQDAS volebního
diskurzu českých parlamentních
voleb v roce 2017.“ *Sociológia* 50
(5): 491–523, [https://doi.org/10.31577/
sociologia.2018.50.5.19](https://doi.org/10.31577/sociologia.2018.50.5.19).
- Maškarinec, P. 2017. „A Spatial Analy-
sis of Czech Parliamentary Elections,
2006–2013.“ *Europe-Asia Studies* 69
(3): 426–457, [https://doi.org/10.1080/
09668136.2017.1313962](https://doi.org/10.1080/09668136.2017.1313962).
- Roodujin, M., S. L. de Lange, W. van
der Brug. 2014. „A populist Zeitgeist?
Programmatic contagion by populist
parties in Western Europe.“ *Party Po-
litics* 20 (4): 563–575, [https://doi.org/
10.1177/1354068811436065](https://doi.org/10.1177/1354068811436065).

Stulík, O. 2016. „Diskurzivní analýza Národních listů: národ vs. islám a Lacleauův populistický matrix.“ *Central European Political Studies Review* 18 (2–3): 223–252, <https://doi.org/10.5817/CEPSR.2015.23.223>.

Šárovec, D. 2018. „Nástup nových poli-

tických stran v ČR od roku 2013: hnutí ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie pohledem konceptu novosti.“ *Sociológia* 50 (1): 78–113.

Vladimír Naxera*

Agassi, Joseph, Abraham Meidan (2016): *Beg to Differ: The Logic of Disputes and Argumentation*. Göttingen: Copernicus. 138 s. ISBN 978-3-319-33306-9.

Jak si užít debatu, přestože se v ní střetáváme s nesouhlasem a odmítnutím našich názorů? Na tuto otázku nám odpovídá kniha *Beg to Differ: The Logic of Disputes and Argumentation* jejímiž autory jsou Joseph Agassi působící na katedře filosofie Tel Aviv University a Abraham Meidan působící v Data Mining Laboratory na Montana State University. Kniha je určena nejen odborníkům, ale i široké veřejnosti neznalé v oblasti filozofie a formální logiky.

Cílem knihy je naučit čtenáře pravidlům debaty, jak si debatu užít a jak se vyhnout frustraci, kterou nám debata může způsobit. Právě ona je hlavní příčinou, proč je nám debata nepřijemná a proč se jí mnozí z nás raději vyhýbají. Autoři se proto snaží předložit pravidla, která mají učinit debatu tak racionální, jak jen to je možné. To pak vede ke snížení frustrace a zvýšení schopnosti se z debaty poučit. Inspirací autorům byly Platónovy rané dialogy, vědecké debaty, které mezi sebou vedli Albert Einstein a Niels Bohr a také Karl Raimund Popper, pod kterým měl Agassi možnost studovat. Ten nejenže představil vědu jako dialog, ale šel, jak autoři uvádějí (s. x), ještě

dále a ve svém díle *The Logic of Scientific Discovery* představil pravidla dialogu jako pravidla vědy. Popperův vliv je v knize patrný.

Agassiho a Meidanova kniha se od ostatních příruček pojednávajících o tom, jak vést debatu, liší ve dvou zásadních ohledech. Zaprvé nejde o to naučit čtenáře, jak debatu vyhrát, ale jak z ní může mít užitek doprovázený co nejmenší mírou frustrace. Zadruhé, ostatní příručky se zabývají rétorikou, které se zde autoři vyhýbají, a naopak se zabývají racionálním vedením debaty, ve které se má nechat vyhrát ta lepší myšlenka (s. 25–26).

Kniha je strukturována následujícím způsobem. V prvních čtyřech kapitolách Agassi a Meidan představují svůj pohled na racionální debatu a konkrétní pravidla, kterými se má řídit. Dle nich nejsou debatiní schopnosti vrozenou dovedností, ale je potřeba je získávat učněním. A právě za tímto účelem byla sepsána jejich kniha. Zde se odvolávají na antické učitele moudrosti – sofisty, kteří za poplatek tímto schopnostem vyučovali (s. 10). Vysvětlují, že nesouhlas, kriticismus a odmítnutí, se kterými se v debatě setkáváme, vůbec nemusejí

*PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D., Katedra politologie a mezinárodních vztahů, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, vnaxera@kap.zcu.cz.

být frustrující. V této věci se odvolávají na lidem přirozenou zvědavost a radost z poznání a nabývání vědomostí. Lidé přeci milují učení a criticismus a nesouhlas je jejich součástí. Kritika je tak prospěšná. Autoři skutečně přijímají toto stanovisko za své a vyzývají čtenáře, ať je s případnými kritickými poznámkami ke knize obeznámí a oni je pak budou moci zohlednit v následujícím vydání (s. vi). Autoři zaujímají hédonistické stanovisko a jsou si vědomi, že frustrace vyvstává tam, kde je velká propast mezi očekáváním a jeho naplněním. My tedy musíme tuto frustraci očekávat a pak už pro nás vlastně nebude tolik frustrující. Otázkou je, kdy je výhodné v debatě pokračovat i přes riziko frustrace, kdy je lépe ji ukončit nebo se do ní raději nepouštět a kdy je dobré debatu znovu otevřít. Nalézt odpovědi můžeme podle autorů právě v jejich knize. Autoři zdůrazňují, že se nezabývají rétorikou, ale dialektikou. Důvodem k tomu je, že hlavním důvodem frustrace z debaty je právě rétorika (s. 23). Radí proto svým čtenářům, aby jí sami neužívali, ignorovali její užití oponentem všude, kde to jen rozumně jde, a jinak, pokud je to možné, aby debatu sami ukončili.

Podle autorů zde pravděpodobně není žádné objektivní měřítko pravděpodobnosti tvrzení. Odmítají všechny formy relativismu a tvrdí, že není možné vyhnout se dogmatismu, neboť všichni jsme jistým způsobem dogmatičtí. Toto tvrzení je potřeba chápat tak, že nebudeme-li zastávat určité názory, nebude možné vést debatu. Musíme však udržet zdravou míru mezi dogmatismem a skepticismem (s. 18–20).

Aby debata měla smysl, musí mít také dobře zvolené téma, tedy musí se zabývat dobře zvolenou a správně

formulovanou otázkou. Tato otázka by měla mít formu tázací věty. Pokud se chceme vyvarovat frustrace, měli bychom se zabývat kontroverzními otázkami. Otázka je kontroverzní, pokud je na ni více soupeřících odpovědí. Podmínkou je, aby byly tyto odpovědi na obou stranách rozumné. Což souvisí s tím, že debatu můžeme vést pouze s někým, koho respektujeme a o kom si myslíme, že vést s ním debatu pro nás bude přínosné. Před frustrací nás také může zachránit tzv. předběžná debata o tzv. předběžných otázkách. Je také důležité vědět, na kom v rámci debaty právě spočívá břemeno důkazu. I o tomto problému autoři v knize pojednávají, stejně jako o zásadě, že namísto zdlouhavých debat ohledně definice pojmů je lépe za účelem jejich vyjasnění předložit vzorové příklady jejich užití (s. 27, 38).

Druhá část knihy (tedy pátá až jedenáctá kapitola vyjma kapitoly dvanácté obsahující závěr) se zabývá debatou v rámci odlišných disciplín a analýzou konkrétních problémů v rámci nich. Autoři představují procedury specifické pro danou oblast a upozorňují na možné nástrahy. Věří, že pokud budeme s těmito procedurami, problémy a nástrahami obeznámeni, potom se můžeme vyhnout, nebo alespoň minimalizovat frustraci, kterou by nám debata v oblasti dané disciplíny mohla způsobit. Čtenáři jsou pro to seznámeni se základními procesy a problémy ve vědě, jako je proces odmítnutí teorie, rozdíl mezi generalizacemi a existenčními tvrzeními a problémy, které se k tomuto rozdělení a tvrzením vážou, co jsou to *ad hoc* teorie a jaká je jejich nevýhoda, rozdíl mezi predikcí a vysvětlením, problémem kauzality a mnohými dalšími stěžejními problémy vědy. Vedle oblasti vědy jsou ve stej-

ném duchu probírány i problémy, se kterými se můžeme setkat, povědeme-li debatu na téma z oblasti metafyziky. Zde můžeme nalézt některá hlavní filosofická témata a problémy jako je tzv. „mind–body“ problém, problém svobodné volby nebo existence Boha. Stejně tak nás autoři upozorňují, jak to funguje a s čím se můžeme setkat v oblasti historie, technologie, medicíny, etiky, politiky a estetiky.

Autoři se ve své knize nevěnují jen takovémuto popisům, ale také předkládají vlastní názory. Jejich hlavní teze z oblasti vědy nám říká, že vědecky orientovaná společnost mění své názory za účelem zmenšování podivnosti světa. Jinak řečeno měníme své názory za jiné, pokud nám díky nim svět kolem nás připadá méně podivný (s. 47–48, 51, 65).

Z ostatních Agassiho a Meidanových názorů zmiňme alespoň dva nejzajímavější. Podle prvního náš morální smysl, tedy cit proto, co je a co není správné, roste a snad bude mít potenciál růst dále. Zdá se, že autoři zde vyjadřují vcelku optimistickou představu, že lidstvo má tendenci, pokud ne v činech, tak alespoň co se uvědomění týče, stávat lepším (s. 108). Druhý názor spadá do oblasti estetiky a tvrdí, že estetické

soudy nejsou nahodilé a skutečný estetický souhlas existuje, a to z části díky sdílené psychologii (s. 117–118). Není tedy náhoda, že se shodujeme v tom, co je krásné, co se nám líbí, či jaké pocity v nás umění vyvolává.

Dle mého názoru je potřeba docenit myšlenky autorů ohledně frustrace a postupy, jak ji minimalizovat, stejně tak jako uvědomění si, že všichni jsme částečně dogmatictí, jinak bychom přeci neměli důvod vést jakoukoli debatu a jen přijímali názory druhých. Sympatická je i s tímto související hlavní myšlenka knihy, že pokud budeme za účel debaty považovat výzkum a učení se, pak bychom neměli být frustrováni, že v ní „prohráváme“. Debata totiž, dle autorů, není o prohře či výhře, ale jde v ní o získávání znalostí. Na druhé straně je kniha plná i zcela triviálních rad. Je pak na každém čtenáři, aby sám posoudil, zda se v konkrétním případě jedná o uvádění samozřejmostí, nebo uzná, že mnoho věcí, které se zdají samozřejmé, jsou právě z tohoto důvodu opomíjeny, a je proto přínosné, když jsou tematizovány a explicitně formulovány.

Kateřina Merglová*

Collins, Harry (2017): *Gravity's Kiss: The Detection of Gravitational Waves*. Cambridge (Mass.): MIT Press. 408 s. ISBN 978-0-262-03618-4.

Okamžiků, kdy se výsledkům vědeckého výzkumu náhle dostává zvýšeného zájmu médií a široké veřejnosti – jež jinak dění ve světě vědy zpravidla nevěnuje přílišnou pozornost –, v dějinách vědy není mnoho, natožpak je-li řeč o fyzice. Pomineme-li všeobecné povědomí veřejnosti o Albertu Ein-

steinovi či Stephenu Hawkingovi (byť spíše v idealizované podobě jakýchsi kulturních ikon dalece vzdálených světu každodenní vědecké praxe), a eventuelní přítomnost „povinného“ výtisku Hawkingovy *Stručné teorie času* nebo *Elegantního vesmíru* Briana Greena v domácí knihovně (a u nás by to pak

*Mgr. Kateřina Merglová, Katedra filozofie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, katerinm@kfi.zcu.cz.

pravděpodobně byla ještě knižní verze někdejšího populárně-naučného televizního seriálu Jiřího Grygara *Okna vesmíru dokořán*), k užšímu kontaktu mezi světem fyziky a světem „nevědeckým“ obvykle dochází jen ve zcela mimořádných situacích. Asi dosud poslední takovou situací byla historicky první úspěšná detekce gravitačních vln – fenoménu předpovídaného Einsteinovou obecnou teorií relativity –, která byla oznámena 11. února 2016, tedy celých padesát let od prvních snah o experimentální potvrzení existence tohoto jevu a přesně sto let od Einsteinovy formulace zmíněné teorie. K detekci jako takové nicméně došlo již o několik dlouhých měsíců dříve, konkrétně 14. září 2015, odkud také získala své interní označení „GW150914“ (které budu používat dále v textu), a nabízí se tak otázka, co přesně ona pět měsíců dlouhá cesta od počáteční detekce k výslednému veřejnému oznámení a publikaci vědeckého článku obnášela. Odpověď na tuto otázku nabízí nedávno vydaná kniha britského sociologa a jednoho z hlavních dlouholetých představitelů sociálních studií vědy Harryho Collinse nesoucí název *Gravity's Kiss: The Detection of Gravitational Waves*. Ta nabízí nejen pozoruhodnou zprávu o všech překvapivých úskalích, kterým museli vědci navzdory téměř všeobecnému konsensu ohledně věrohodnosti této detekce čelit, a jako taková je dalším vítaným přírůstkem do již obsáhlé rodiny sociologických studií poskytujících náhled do jinak běžně skrytého „zákulisi“ vědecké praxe, ale mimo jiné také v reálném čase dokumentuje rozpory mezi skutečným děním v rámci příslušné vědecké komunity a zveřejně-

nou oficiální verzí průběhu oněch pěti měsíců, která vědeckou cestu za první detekci gravitačních vln ne zcela autenticky retrospektivně „přepisuje“.

Gravity's Kiss volně navazuje na dvě předchozí Collinsovy knihy dokumentující jeho dnes již téměř padesátiletý sociologický výzkum v oblasti fyziky gravitačních vln od jejich úplných počátků v šedesátých letech minulého století do oznámení první úspěšné detekce v roce 2016. První z těchto knih byla více než osmisetstránková *Gravity's Shadow* (2004), mapující dění uvnitř komunity gravitačních fyziků od průkopnických počátků v šedesátých letech spojených se jménem Josepha Webera a s vývojem tzv. rezonančních detektorů do devadesátých let, jež se nesla ve znamení rozvoje mnohanásobně citlivější interferometrické technologie. V následující, o poznání stručnější *Gravity's Ghost* (2011) Collins zaměřil svoji pozornost na tzv. „Equinox Event“ – událost z 21.–22. září 2007 (odtud také název této události), která představovala seriózního kandidáta na první detekci gravitačních vln, ale nebylo jisté, zda se jednalo o autentický signál, anebo o signál uměle vytvořený bez vědomí většiny vědecké komunity (tzv. „blind injection“) za cílem procvičení a zdokonalení jednotlivých detekčních procedur.¹ *Gravity's Kiss* je tak závěrečným, třetím dílem této pomyslné trilogie, v němž Collins již nevěnuje pozornost ničemu méně významnému než konečnému úspěšnému závěru těchto padesátiletých snah a položení základů pro novou éru tzv. gravitační astronomie.

Asi tím nejzajímavějším aspektem celé knihy je skutečnost, že Collins

¹V brožovaném vydání pod názvem *Gravity's Ghost and Big Dog* (2013) je tato studie rozšířena ještě o celou druhou plnohodnotnou studii podobné pozdější události ze dne 16. září 2010, která byla v rámci vědecké komunity pojmenována jako „Big Dog“.

o veškerých událostech pojednává de facto v reálném čase. Její úvodní kapitolu začal autor psát právě 14. září 2015 – v den, kdy jej v každodenní interní e-mailové korespondenci komunity gravitačních fyziků zaujala zpráva o „zajímavé události“, která by mohla být potenciálním dalším kandidátem na tolik očekávanou první detekci gravitačních vln – aniž by v tu chvíli ještě tušil, kam tato „zajímavá událost“ nakonec povede. Collins pak na uvedeném základě začal dále každodenně mapovat dění v rámci příslušné vědecké komunity a vývoj názorů jejích členů od počáteční opatrnosti a skepse po postupné utváření všeobecného konsensu týkajícího se pozitivního statusu naměřených dat, a odtud pak zase od neshod ohledně žádoucí podoby (obsahové i formální) vědeckého článku oznamujícího popisovaný přelomový objev k veřejnému oznámení této události na tiskové konferenci 11. února 2016. Díky tomuto způsobu, jakým kniha vznikala, má tak čtenář jedinečnou možnost skutečně „prožívat“ veškeré dění společně s Collinsem i samotnými gravitačními fyziky a „být“ v pravém slova smyslu u procesu zrodu nového historického vědeckého objevu. Je třeba zmínit, že na rozdíl od předchozích dvou titulů zde autor podstatně méně čerpá z osobní komunikace a interakce s členy příslušné vědecké komunity: zatímco zejména *Gravity's Shadow* se opírala o mnohaletý plnohodnotný terénní výzkum v rámci fyziky gravitačních vln, *Gravity's Kiss* je z velké části napsána z Collinsova domova na základě analýzy již zmíněné interní vědecké e-mailové korespondence, do níž má Collins jakožto „kvazičlen“ této vědecké komunity dlouholetý přístup. Na kvalitě výsledného textu se tato skutečnost nicméně nijak negativně

nepodepisuje, ba naopak kniha dle mého názoru nabízí ještě intenzivnější podání pojednávaných událostí, než tomu bylo u jejích dvou předchůdkyň. Ostatně jak Collins uvádí v metodologické kapitole na konci knihy, její psaní zahrnovalo mimo jiné prostudování zhruba 17 tisíc interních e-mailů a účast na řadě hromadných interních telekonferencí, což bezpochyby není malý soubor dat – tím spíše pokud přihlídneme k tomu, že je to právě interní e-mailová korespondence, jež představuje hlavní komunikační kanál pro takřka celosvětově rozmístěnou komunitu gravitačních fyziků.

Ačkoliv by se z dosavadního výkladu mohlo na první pohled zdát, že kniha je „pouze“ sociálně-historickým deskriptivním výkladem události kolem nedávného přelomového objevu, Collins stejně jako v případech svých dřívějších prací doplňuje svoje pojednání množstvím sociologicko-filosofických postřehů a úvah, které podnětným způsobem podhalují některé pro vnějšího pozorovatele ne zcela zřetelné aspekty vědecké praxe. Tím autor také mimo jiné dokazuje, že sociologie vědeckého poznání – disciplína, která se nacházela ve skromných počátcích dnes již mezinárodně rozšířených sociálních studií vědy – zdaleka ještě nevyčerpala své možnosti ohledně toho, co vše nám může o nuancích každodenní vědecké praxe prozradit. Dle mého názoru je *Gravity's Kiss* v tomto ohledu dokonce o poznání zajímavější než její předchůdkyně *Gravity's Ghost*, kde Collins zaměřuje svoji analytickou pozornost takřka výhradně – avšak velice podrobně – na rozbor funkce statistických výpočtů ve vědeckém výzkumu. V *Gravity's Kiss* je na pozadí historického výkladu první detekce gravitačních vln diskutováno podstatně širší

spektrum sociologicky a filosoficky zajímavých témat.

Jedním z takových témat, která jsou v knize hojně diskutována, je tzv. *zarytý profesionalismus* (*relentless professionalism*). Jak uvádí, vzhledem k historickému významu první detekce gravitačních vln byla mezi gravitačními fyziky počáteční euforie vystřídána až takřka paranoidní snahou ochránit tento objev před jakýmikoliv možnými námitkami, které by mohly jeho význam zpochybnit. To se projevovalo nejenom v rámci diskusí (jež byly o to komplikovanější z důvodu, že počet členů kolaborace podílejících se na jeho vzniku přesahoval jeden tisíc) a v podobě článku oznamujícího tento objev, ale také v dalekosáhlých a vyčerpávajících debatách ohledně toho, zda byla analýza dat provedena natolik rigorózně, aby zaručovala opravdovou *jistotu* ohledně toho, že GW150914 byla *skutečně* první přímou detekcí gravitačních vln, a nebude se tak opakovat některý z nešťastných dřívějších případů domnělých prvních úspěšných detekcí, které se však vzápětí ukázaly jako mylné.² V této souvislosti pak Collins zavádí další nový pojem, a to tzv. „dokazovací regres“ (*proof regress*). Čtenářům obeznámeným se staršími Collinsovými pracemi se jistě vybaví pojem „experimentátorský regres“ (*experimenter's regress*), kterým Collins označuje skutečnost, kdy ohledně správnosti výsledku nějakého experimentu nelze rozhodnout nezávisle na rozhodnutí o tom, zda byl experiment proveden korektně; ale současně jediným kritériem korektnosti provedení experimentu je správnost jeho výsledku;

a z toho pak vyplývá závěr, že nutným aspektem vědecké práce je zkrátka a dobře *rozhodnutí* vědecké komunity vydat se tou či onou cestou. V případě „dokazovacího regresu“, kterému podle Collinse vědci čelili v souvislosti s GW150914, byla situace obdobná: vědci hledali stoprocentní jistotu ohledně toho, že jejich analýza dat je jednoznačným důkazem první detekce gravitačních vln; ale k získání této jistoty současně potřebovali vědět, že analýza dat byla provedena správně; aby však měli jistotu ohledně správného provedení analýzy dat, museli by nejprve vědět, zda pozorovaný signál byl skutečně detekcí gravitačních vln atd. V důsledku toho byla velká část oněch pěti měsíců doprovázena vyčerpávajícími diskusemi o tom, zda není potřeba provést *ještě důkladnější* analýzu – která by ovšem podle Collinse, navzdory očekávání vědců, v konečném důsledku žádnou kýženou jistotu stejně nepřinesla, a element vědeckého *rozhodnutí* by byl k prolomení tohoto regresu nadále nevyhnutelný (jak se nakonec ukázalo i v praxi).

Collins v této souvislosti na řadě míst knihy otevírá otázku, *jakou vědu si vlastně přejeme*, a podrobuje zde ostré kritice „tradiční“ pojetí vědy jako neomylné aktivity, která nám zjevuje „objektivní“ pravdu o světě. Takové pojmání vědy je dle jeho názoru nejen zavádějící, jelikož věda takovým očekáváním z principu není schopna dostát, ale je právě z tohoto důvodu i škodlivé pro vědu samou, neboť jakékoliv vědecké selhání o to silněji podkopává důvěru společnosti ve vědecké instituce. Vědu bychom podle něj naopak měli pojímat spíše jako každé jiné

²Samostatným tématem, kterému gravitační fyzikové v tomto období věnovali seriózní pozornost, bylo mimo jiné dokonce i zvažování možnosti, že signál ze 14. září 2015 byl uměle vytvořen zvenčí prostřednictvím hackerského útoku.

řemeslo vykonávané obyčejnými lidmi, kteří nemají žádné „nadpřirozené“ schopnosti, ale naopak často chybují, dopouštějí se omylů a v mnoha situacích zkrátka nevědí, jaké rozhodnutí je „to správné“. Jeho záměrem přitom není zpochybnění epistemické autority vědy – právě naopak, Collins opakovaně dává najevo, že věda dle jeho názoru představuje nejen ten nejlepší zdroj poznání, který máme k dispozici, ale je také nositelkou hodnot, které jsou nezbytné pro zachování a dobré fungování demokratické společnosti. Jak ostatně uvádí na jiném místě, „*vyhlídka společnosti, která zcela odmítá hodnoty vědy a odbornosti, je příliš děsivá na to, abychom o ní mohli seriózně uvažovat*“ (Collins 2009: 30), což lze velice názorně doložit představou společnosti, v níž by byly odmítány tak elementární hodnoty ztělesňované vědou, jako je upřímnost a úsilí o nalezení pravdy, a ve které by normou lidského jednání bylo naopak lhaní, manipulování s fakty a zatajování informací. V tomto ohledu se autor v knize poněkud kriticky vyjadřuje také k některým vědeckým rozhodnutím, která byla (byť se srozumitelných důvodů) v průběhu oněch pěti měsíců učiněna, zejména v souvislosti se snahami o důsledné utajení informací ohledně GW150914 nejen před médií, ale i před vědci z jiných odvětví fyziky, a to do té doby, než komunita gravitačních fyziků sama rozhodne o jejich zveřejnění. Jak si Collins v této souvislosti všimá, tento až paranoidní strach měl v některých ohledech na vědeckou praxi v tomto období zbytečně negativní důsledky, zejména z hlediska efektivnosti spolupráce mezi gravitačními fyziky a astronomy, byť byla jeho jediným odůvodněním obava ze ztráty osobního vědeckého kreditu za tento objev ze strany gravitačních fyziků –

jednoduše řečeno, představitelé této komunity chtěli mít jistotu, že to budou oni, kdo jako první seznámí veřejnost s touto přelomovou vědeckou událostí. Završení celého padesátiletého úsilí této komunity tak má pro Collinse, jak dává místy znatelně najevo, trochu hořkou příchut, neboť komunita gravitačních fyziků mu za oněch padesát let, po jejichž dobu s ní byl v takřka nepřetržitém kontaktu, přirostla k srdci právě díky absenci takovýchto jevů a díky nefalšované snaze o „nalezení pravdy“ prostřednictvím vzájemné spolupráce, cílevědomého odhodlání a vytrvalého úsilí navzdory všem překážkám, kterým musela v tomto dlouhém období čelit. Soubor o prvenství a vědecký kredit tak po prvotním nadšení z úspěšného završení snah, jejichž sociologickému studiu Collins zasvětil velkou část své celoživotní kariéry, tak z tohoto důvodu zanechává v ústech poněkud nepřijemnou pachut.

Jako celek je kniha vynikající prací, která podrobně (takřka den po dni) dokumentuje pětíměsíční cestu vědecké komunity za přelomovým vědeckým objevem, a dává tak možnost i neodborníkům přístupnou formou nahlédnout do dění uvnitř vědecké komunity, jež bývá široké veřejnosti zpravidla zcela skryto. Ostatně už jen v tomto ohledu lze spatřovat přínos této publikace, neboť Collins svým podrobným výkladem, zhusta doprovázeným výňatky z interní komunikace mezi členy vědecké komunity, velice přesvědčivě a zároveň zodpovědně narušuje onen tradiční obraz „dokonalé“ vědy a jakoby snaší vědu z nebeských výšin pravdy, objektivitu, racionalitu a dalších velkých slov na hrboлатou zem každodenní vědecké praxe, která je obtížná, často se dostane do slepé uličky, v mnoha případech si neví rady, ale přesto si

vždycky najde cestu dále – ovšem nikoliv díky abstraktním silám „racionality“ a „logiky“, ale díky náročné práci, péči, odhodlání a vytrvalému úsilí, často tváří v tvář nejistotě, která vědecký výzkum nepřetržitě doprovází. Collinsovo skromné pojetí vědy takto dle mého názoru poskytuje vědě mnohem větší službu než mnozí její současní „obránci“ jako kupříkladu Richard Dawkins a další, kteří právě naopak kultivují onen nešťastný obraz vědy jako nástroje odhalujícího nám prostřednictvím racionality, logiky a evidence údajnou pravdu o světě a obraz vědců jako novodobých apoštolů, kteří disponují mocí nám tuto pravdu zjevit. Vedle toho je však kniha také plnohodnotnou historickou prací poskytující detailní (a napínavý!) příběh o historicky první detekci gravitačních vln, jehož hodnota velice pravděpodobně ještě více naroste s postupem času, kdy bude skutečná historie této události dost možná skryta (resp. kdy bude skryta ještě více než doposud) pod neproniknutelným nánosem *post hoc* retrospektivních heroických rekonstrukcí, jak už bývá u velkých vědeckých objevů zvykem. Přičteme-li k tomu ještě množství zajímavých – a nových –

sociologicko-filosofických podnětů a komentářů, kterými Collins svůj výklad doprovází, lze říci, že kniha bude zajímavým čtením jak pro členy široké veřejnosti, kteří se zkrátka a dobře jen chtějí seznámit s dosud nejčerstvější převratnou událostí v dějinách fyziky, tak i pro filozofy a sociology vědy, jimž poslouží jako podnětný zdroj inspirace pro uvažování o současné vědecké praxi, jakož i o místě a úloze vědy v současné společnosti.

Další použité zdroje

- Collins, H. 2004. *Gravity's Shadow: The Search for Gravitational Waves*. Chicago: University of Chicago Press.
- Collins, H. 2009. „We Cannot Live by Scepticism Alone.“ *Nature* 458 (7234): 30–31, <https://doi.org/10.1038/458030a>.
- Collins, H. 2011. *Gravity's Ghost: Scientific Discovery in the Twenty-first Century*. Chicago: University of Chicago Press.
- Collins, H. 2013. *Gravity's Ghost and Big Dog: Scientific Discovery and Social Analysis in the Twenty-First Century*. Chicago: University of Chicago Press.

Libor Benda*

*Mgr. Libor Benda, Ph.D., Katedra filozofie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, Libor.Benda@gmail.com.